
НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧУ ІСТОРІЇ

А. Б. Резник (Гайворон)

Від минувшини до майбуття. Роздуми вчителя.

Немає потреби нікого переконувати в тому, що нині викладати історію в школі дуже важко, особливо історію України.

Шкільний навчальний предмет — це своєрідна квітесенція певної науки. Викладання його потребує наукової популяризації, мистецтва коментара, методичної інтерпретації, технологічної конкретики тощо. Але наука — підґрунтя всього цього. На жаль, історія як наука взагалі, України зокрема, не дає поки що міцного фундаменту вчителєві.

Учневі до цього найчастіше байдуже. Він чекає від вчителя правдивого висвітлення минулого й сьогодення, звичайно, і з проекцією, хай вірогідною, в майбуття.

Що потрібно вчителєві від історичної науки? Насамперед повної достовірності фактажу.

Відомо, що інтерпретація суспільних явищ у недалекому минулому була дивовижно односторонньою, до краю заполітизованою. Та, можливо, не стали б ми такими завзятими у категоричних тлумаченнях, якби не брак першоджерел. Справжніх. Адже ними називалися твори класиків марксизму-ленінізму, а не документи, не історичні свідчення сучасників. Видавалися хрестоматії, але й у них документалістика підбиралася однозначно, тенденційно. Архіви за тих часів були малодоступними й для науковців, а що вже говорити про вчителів, навіть тих дуже небагатьох, хто прагнув їх використовувати.

Засмучує й якийсь легковажне ставлення до самих фактів. І не тільки в минулому, а й сьогодні. Можна зрозуміти ще неточність, коли йдеться про цифри, які важко підрахувати. Скажімо, кількість жертв голодомору чи загиблих під час війни. Адже пошук продовжується і, певно, триватиме ще довго. Та візьмемо таке, що не підлягає перегляду.

Як відомо, свого часу «Киевские новости» видрукували з благословіння Міністерства освіти тексти для тестування учнів випускного класу.

Наведу для прикладу сьоме завдання. Потрібно вказати князів, роки їх князювання. Так, князь Олег правив з 882 по 914 рік. В підручниках цих дат немає (звідки ж учневі дізнатися?). Консультуюсь з виданим у «Бібліотечці абітурієнта» довідником «Історія України. Події, факти, дати». Тут: «879—912. Княжіння Олега».

Розбіжність штовхає на подальший пошук. Добре, що у власному архіві маю «Давніх князів України» («Радянська освіта» від 10. IX. 1991). Там знаходжу: «Олег — 882—912». Такого ж характеру розбіжності стосовно Ігоря, Ольги, Святослава. У підручнику для 8—9 класів один з рецензентів відшукав з десяток фактологічних помилок («Радянська освіта» від 27. III. 1990).

Наведу ще один приклад. Для орієнтації вчителів у тестуванні «Освіта» подала варіанти завдань. Вони мали різні ступені складності. Запам'яталось одне з найлегших. Треба було вибрати з наведених дат — травень 1945, квітень 1945, вересень 1945 — місяць і рік створення Організації Об'єднаних Націй. Учні звернулися до мене за роз'ясненням. Свого часу я їм говорив, що офіційною датою створення ООН вважається

24 жовтня 1945 р. Цей день оголошено Днем ООН. Серед тих, хто підписав документ, була й Україна. Чому ж тут немає цієї дати?

Хіба така ситуація виховує довір'я молоді до історії? Якщо фактами маніпулюють, кому як заманеться, то що вже говорити про тлумачення, коментарі? Добре було б найавторитетнішим інстанціям створити якусь комісію з вчених і визначитися в усьому, що не пілягає сумнівам, а також назвати ті видання, де допущені, помилки, адже саме вони чомусь потрапляють до рук найчастіше. Згаданий вище хронологічний довідник («Історія України. Події, факти, дати») міг би стати основою для реалізації запропонованого.

Чимало проблем постає у зв'язку з посиленням краєзнавчої роботи. Це потрібна справа. Шкода лише, що ініціатори створення музеїв не пройшли відповідної підготовки, не оволоділи азами архівістики та музеєзнавства. Не кажу вже про необхідність наукової експертизи матеріалів. Як і слід було чекати, серед зібраних експонатів багато таких, що не мають історичного підтвердження.

В навчальних програмах з кожного розділу передбачена тема «Наш край» (у відповідний період). Вивчення цієї теми — на совісті вчителя. Один опрацьовує зміст ґрунтовно, збирає цікавий матеріал. Інший якимисьь бувальщинами обходиться. Вважаю, що настав час приступити до розробки другого видання історії областей, з перевіреними, безсумнівними фактами. І, може, поки що обійтися без надто суб'єктивних тлумачень. Потрібен час, аби ми уникли односторонності. Ще багато істориків, які дисертації захищали за часів тоталітаризму і нині, боячись звинувачень, надто перегинають палку, вдають з себе святіших за самого папу римського. Трудову й ратну звитягу народу варто піднести на всю височінь хоча б тому, що вершив він її в найтяжчі часи. Стало якоюсь модою гудити все. Прочитав якоесь тьмуший мій учень одну з таких статей, де автор геть усе відкидає і спростовує, і запитує: «А як же ми перемогли могутню німецьку армію? Як у космос першими прорвалися?»

Попри усе, про що написав з приводу достовірності місцевих історичних пошуків, маю сказати, що часто саме краєзнавство збагачує шкільний курс фактами з нашого минулого.

В підручнику з історії України наводяться прізвища захисників «будинку Павлова» в Сталінграді. Серед них немає нашого земляка Хаїта І. А. Його ім'я викарбоване на уцілілій частині будинку, який героїчно захищали бійці Павлова. Портрет Хаїта час від часу з'являється в Панорамі «Сталінградська битва». Про нього мовиться в книзі безпосереднього учасника подій І. Афанасьєва «Дом солдатської слави».

Мої учениці з цього приводу написали автору підручника. Подякувавши дівчаткам, він попросив надіслати йому матеріали, які підтверджують достовірність сюжету, пообіцявши, якщо будуть підстави, внести доповнення у друге видання підручника. Діти радо виконали прохання автора. І відповідне доповнення було зроблене.

Ще одна думка мала б привернути увагу істориків. На вивчення місцевого матеріалу в кожній темі чи розділі відводилася одна година. Нині це так категорично не регламентується, але традиції ми дотримуємось. Через відсутність матеріалу у підручнику необхідне докладне конспектування уроку учнями, що істотно уповільнює темп роботи. За одну ж годину потрібно опрацювати, скажімо, тему 3: «Радянсько-німецька війна. Перший період (червень 1941 — листопад 1942 рр.)». Це за програмою три десятки питань, включаючи оборону Києва, Одеси, Севастополя, поразку під Уманню і невдачі в Донбасі та під Харковом. На кожне з питань припадає по дві хвилини. То ж чи не може у наших учнів скластися деформоване уявлення про історичне значення різних подій у війні? Комусь місцеві бої можуть здатися важливішими, ніж справді вирішальні. Не про те мова, що потрібно вилучити з теми краєзнавчий матеріал. Слід звернути увагу вчителя на цю обставину. Іно-

ді досить кількох зауважень про бої у нашому районі, які за масштабами і значимістю не можна зіставити з битвами, що розгорталися в іншому місці нашої країни.

Серед найскладніших проблем викладання — синхронність у вивченні всесвітньої та вітчизняної історії.

Вчителям пропонується (як один з можливих варіантів) тематичне планування. В ньому ми й наштовхуємося на названу проблему. Візьмемо 11-й клас. Тут у макромасштабі досягнуто певної синхронності. Вивчення починається післявоєнним періодом: «Світ після другої світової війни» та «Україна у післявоєнний період». Однак перший урок з історії України присвячений темі «Діяльність України на міжнародній арені». Як же вивчати це питання, якщо міжнародна арена ще не висвітлена? Перенести б дане питання на останню з шести годин, відведених на всю тему, і все стане на своє місце, тим більше, що в подальшому міжнародне становище республіки висвітлюється наприкінці.

Куди складніше, скажімо, у 9-му класі. Історія України вивчається з першої половини XIX ст. — «Війна Росії з наполеонівською Францією та участь у ній українців» і «Дворянські революціонери. Декабристський рух в Україні». Всесвітня ж історія започатковується подіями XVII ст. — «Англійська революція XVII ст.». До початку XIX ст. дійдемо у другій чверті при вивченні історії Франції, і добре, якщо в цій же чверті до Росії наблизимось.

Таке становище істотно звужує історичний фон, який подає всесвітня історія, та веде до поверховості при вивченні вітчизняної історії.

Чи є тут якийсь вихід із становища? Найпростіший: у першому півріччі вивчати курс всесвітньої історії, «позичивши» для цього годину, відведену для вивчення історії України. У другому ж півріччі на історію України відвести дві години. Якби автори програм порадилися з шкільними викладачами через обласні інститути удосконалення вчителів, таких прикрасостей, про які мовилось вище, можна було б уникнути.

Хочу ще торкнутися новації, про яку вже дещо сказав, а саме тестування. Не викликає сумніву доцільність впровадження такої форми контролю. Всесвітній досвід це переконливо засвідчує. Але, окрім уже сказаного, хотілося б звернути увагу на формулювання завдань.

Серед найскладніших є такі: «Спробуйте викласти свою думку...», «Які, на вашу думку, були основними...», «У чому, на вашу думку, полягає...», «У чому ви вбачаєте...» і т. п. Якщо цікавляться чиеюсь думкою, то оцінювати її балами некоректно, тим більше, що запропонований вибір допускає відмінні підходи. Такі завдання доцільно пропонувати для диспуту, семінару, конференції, де зіткнення думок природне, але не при тестуванні, яке за самою суттю контролю передбачає однозначність.

Тестування ррзраховане на знання фактичного матеріалу. Воно головною своєю метою має контроль знань. Але варто надати йому й інших функцій, насамперед навчальних. Тут доречно пригадати відомого вченого і методиста Н. Г. Дайрі. Наприклад, йдеться про студента V курсу технічного вузу, який у 9—10-му класах виділявся відмінним знанням хронології. На фініші ж вузівської освіти з 43 дат хронологічної таблиці XIX ст. пам'ятав лише три: 1812, 1861, 1870. Це було, за інтерпретацією Дайрі, не просто забування, а своєрідна перебудова запам'ятовування. Наприклад, на запитання «Коли була Кримська війна?» учень відповідає: «Рік не пам'ятаю, якимось чином відчуваю у цьому необхідності. Але незадовго до 1861 р. — адже це вона довела панівним класам неможливість збереження кріпацтва».

Далі наводяться ще приклади такого ж характеру міркування студента («Современные требования к уроку истории», «Просвещение», 1978, с. 22).

Передбачаю невдоволення вчителів історії: випускник нашої школи повинен знати більше, зокрема дат. Таким рекомендував би повторити експерименти Дайрі.

У вивченні історії до школярів ставляться надто високі вимоги. Скажімо, серед основних вмінь учнів одинадцятого класу передбачено: аналізувати, порівнювати, узагальнювати факти минулого і сучасності, спираючись на одержані знання про методи історичної науки (у т. ч. порівняльно-історичний, синхроністичний, ретроспективний тощо), здійснювати науковий пошук в галузі історії України. На все це відводиться 34 години (сорокап'ятихвилинних), з яких добра третина витрачається на контроль знань. Часом здається, що автори навчальних програм орієнтуються на аспірантів історичного фаху.

На завершення ще раз наголошу на необхідності глибокої і копіткої роботи по визначенню параметрів шкільної історичної освіти з урахуванням набутків історичної науки, педагогічної практики та неодмінно реалій життя — суперечливого і складного.